

Venäjän historianopetus 2000-luvulla

Kari Kaunistmaa

Tarkastelen tässä esseessä Venäjän federaation opetusministeriön historian opetussuunnitelmia ja *Prepodavanije istorii v škole* -lehden (Koulujen historianopetus) numeroita 1–9/2020. Lehti on tieteellis-tekninen ja metodinen historianopettajien ammattilehti, jota julkaisee moskovalainen kustantamo *Školnaja pressa*. Vertaan lehden artikkeleita osaan saman julkaisun 2000-luvun alun teksteistä, aihetta sivuaviin tutkimuksiin ja valtiojohton ohjeisiin. Lehden omat artikkelit ja haastattelut ovat verranneet Neuvostoliiton ja Venäjän federaation koulujen historianopetusta toisiinsa eri aikoina. Verrattuna 1990-lukuun ja 2000-luvun alkuun Venäjän valtiojohto on pyrkinyt jälleen saamaan paremman otteen historianopetuksesta kokoamalla vuosittain historianopettajia Novo-Ogarjovoon valtakunnalliseen konferenssiin. Presidentti Putin vaati jo vuonna 2007 oppikirjojen tekijöitä kirjoittamaan selvemmin eli Kremlin ohjeiden mukaan uusimmasta historiasta.

Menneisyydenhallinta (saksaksi *Vergangenheitsbewältigung*) liittyy Venäjän johdon yleiseen pyrkimykseen palauttaa keskusjohtoinen järjestelmä. Monien toimijoiden on pakko ilmoittaa julkaisuissaan olevansa ”ulkomaisia agenteja”, jos niillä on ollut kontakteja ulkomaille tai ne ovat saaneet rahoitusta oman maan ulkopuolelta. Sananvapautta on rajoitettu 2000-luvun alusta alkaen hankkimalla useimmat aiemmat yksityiset televisio- ja radioasemat valtion haltuun. Stalinin terrorin uhrien hautapaikkoja tutkinut Juri Dmitrijev on tekaistuin syin saanut käytännössä elinikäisen vankeustuomion. Valtiojohtoa kuuluvimmin arvostellut Aleksei Navalnyi yritettiin myrkyttää kuoliaaksi ja hän istuu myös vankilassa.

Venäjä on Itä-Ukrainassa meneillään olevan ”jäätynneen konfliktin” (oikeasti sodan) osapuoli ja liitti Ukrainaan kuuluneen Krimin niemimaan itseensä vuonna 2014. Lakeja muuttamalla Venäjän duuma on sallinut presidentti Putinille mahdollisuuden pysyä vallassa vuoteen 2036. Vetoamalla suoraan Yhdysvaltoihin, jotta tämä ”estäisi Naton laajenemisen itään” Venäjä pyrkii palauttamaan Neuvostoliiton etupiirijattelun ja rajoittamaan pienten kansojen itsenäistä päätösvaltaa. Kuvaan esseessäni tapoja, joilla autoritaarinen valtio pyrkii vahvistamaan omaa legitimitettiään jo oppivelvollisuuskoulussa.

Historian opetussuunnitelmat

2000-luvulle tultaessa edellisen vuosikymmenen opetuksellinen kirjavuus alkoi vähitellen rauhoittua, ja samalla valtiovalta pyrki palauttamaan siihen ohjaavan otteensa. Jo ennen Neuvostoliiton hajoamista, vuonna 1988, keskikoulun päättökokeita ei historian osalta voitu lainkaan järjestää, koska mikään oppimateriaali ei vastannut todellisuutta (Sakharov 1993). 1990-luvulla useat opettajat siirtyivät muihin töihin, kun palkkaa ei kyetty maksamaan. Si-jaisina toimi monia juuri itse koulunsa päättäneitä, jotka keräsivät oppimateriaalia sanoma- ja aikakauslehdistä. Kaliningradin yliopistossa historianopetuksen metodiikasta vuonna 2000 diplomityönsä tehnyt Natalia Nikulina (2000) oli kuitenkin tuohon aikaan optimistinen. Hän vertasi neuvostoajan ohjeita uusiin ja totesi sillä hetkellä tunnustettavan, että historianopetuksen tarkoitus on kuvata yhteiskunnassa tapahtuvia muutoksia. Neuvostoaikana niin opetuksen kuin muidenkin yhteiskunnallisten prosessien motto oli kuulunut: ”Ihmiskunnan kehitys on jo saavuttanut korkeimman vaiheensa, sosialismin, joka on toteutettu Neuvostoliitossa.” Uuden ajattelun mukaan tulee arvostaa humanismin ideaa, kunnioittaa ihmistä, demokraattisia arvoja ja patriotismia sekä laajentaa kansainvälistä toistensa ymmärtämistä. Myöhemmin on tullut vaikeammaksi uskoa Venäjän toteuttavan näitä ihanteita nytkään.

Nikulinan mukaan Venäjällä oli kehittynyt paradoksaalinen tilanne, koska koulu ei ollut kyennyt uudistamaan historian ja yhteiskuntatiedon opetusta samassa tahdissa, jossa koko yhteiskunta oli muuttunut. Valtio ei aiempaan tapaan pakota oppilaita omaksumaan yhtä ainoata oikeata maailmankatsomusta, vaan sallii heidän valita vapaasti käsityksensä ja vakaumuksensa. Kirjoittajan mielestä valtion tulisi kuitenkin tehdä kaikkensa varustaakseen yksilön riittävällä, tieteelliseen tutkimukseen perustuvalla informaatiolla. Samalla kuitenkin kasvatusjärjestelmän tulisi antaa yhtenäinen elämäntutkimus, joka valmistaa oppilaat kohtaamaan ihmiskunnan tärkeimpiä ongelmia. Historianopetuksessa on hänen mukaansa edelleen tuotava esille muiden muassa Stalinin suuri terrori 1937–38 sekä pienempänä yksityiskohtana talvisota Suomea vastaan 1939–40. Länsimaisesta näkökulmasta tämä vaikutti aivan hyväksyttävältä.

2000-luvun alussa hyväksytyyn opetussuunnitelman mukaan historiaa käsiteltiin luokittain seuraavasti: 5. lk muinaisajan historia, 6. lk Venäjä ja maailma keskiajalla, 7.–8. lk Venäjä ja maailma uudella ajalla 1900-luvun alkuun saakka ja 9. lk Venäjä ja maailma 1900-luvulla. Yhdeksännen luokan jälkeen ammattikouluun siirtyneet eivät opiskelleet uusinta historiaa lainkaan. Yliopistoon johtavan täydellisen keskikoulun (*polnaja srednjaja škola*) yleisellä linjalla kerrattiin 10.–11. luokiilla vielä samat kurssit muinaisuudesta uusimpaan aikaan. Humanistisissa kouluissa (*gumanitarnyje školy*) opiskeltiin kahdella viimeisellä luokalla täydentävät moduulit: Venäjän ja maailman sivilisaatiot, maailman kulttuurihistoria, uskonnon ja ateismin historia, maailman uskonnot, keskiajan Venäjä maailmanhistorian ja kulttuurin kontekstissa sekä ulkomaiden 20. vuosisadan historia.

Oppisisältöjen painopiste on luonnollisesti isänmaan historiassa. Kuudennelta luokalta alkaen käsitellään myös muiden maanosien tapahtumia. Seitsemännen luokan kurssiin kuuluvat suuret keksinnöt, valistuksen aika, kirkon aseman väheneminen Euroopassa sekä Ranskan suuri vallankumous. Yhdeksännen luokan aiheina ovat ensimmäisen ja toisen maailmansodan seuraukset, kylmä sota sekä oman aikamme poliittiset ja sosiaaliset ongelmat. Lopuksi tarkastellaan ihmiskunnan odotuksia ja ennusteita 2000-luvulle. Oppikirjojen osalta Nikulina on havainnut myönteisen muutoksen neuvosto aikaan verrattuna: tekstit kiinnostavat oppilaita selvästi enemmän.

On mielenkiintoista, että 2000-luvun alussa Venäjän Opetusministeriön yleissivistävän koulutuksen instituutti suositteli seuraavia historianopetuksen uudistuksia: 1) Irtisanoutuminen valtiollispuolueellisesta ideologiasta ja siirtyminen ideologioiden pluralismiin, jotka vapaan kilpailun vallitessa kykenevät luomaan yhteiskuntaan kansoja yhdistävän ideologian. Tässäkään vaiheessa pluralismi ei tarkoittanut, että kansainvälinen oikeus olisi ylittänyt Venäjän perustuslain.

2) Nuorisoon on kasvatettava patriotismi, joka pohjautuu parhaisiin venäläisiin ja yleisinhimillisiin traditioihin, sekä kansallinen itsetuntemus, joka kunnioittaa niin Venäjän kuin koko maailman kansojen historiallista ja kulttuuriperintöä, ihmisyyttä ja tämän oikeuksia. Teksti on varsin juhlallista, eikä tällaisena sävyllään esiinny länsimaissa. Käytännön toteutus on ilman muuta vaikeampaa. Todettakoon, että opetussuunnitelma mainitsee selvästi erikseen Yhdistyneet Kansakunnat ja käyttää termiä (YK) sekä ”Euroopan integraatio”, mutta ei lainkaan käsitellä Euroopan unioni (*Jevrosojuz*). Venäjän valtiojohto pitää samoin yllä suoria suhteita eri maihin, erityisesti suurvaltoihin, mutta ei halua korostaa yhtenäisen Euroopan unionin merkitystä.

Historianopetuksen kansainvälisyyttä korostivat myös opettajankouluttajat M.V. Novikovin (2001) johdolla. Uusia oppikirjoja koskevassa artikkelissaan he totesivat, että oppikirjan tulee vastata oppilaiden omaksumistasoa, eikä sen pidä olla miniatyyrimalli korkeakoulujen vastaavasta. Opettajankoulutukseen on selvästi sisällytettävä kriittisen ajattelun kehittäminen oppikirjoja kohtaan. Valtion antama rahoitus ei saa riippua oppikirjan ideologisesta suuntautumisesta, vaan sen on oltava puolueetonta. Tämä vaatimus ei kuitenkaan jäänyt pysyväksi.

Samaan aikaan opettajan ohjekirjan tehneet Juri Vjazemski ja Olga Strelova (2000, 17–25) kielsivät suoraan opettajaa istuttamasta minkään valtakunnan tai puolueen ideologiaa oppilaisiin ja vaatimasta näiltä informaation yksipuolista toistamista. He totesivat Euroopan neuvoston asiantuntijoiden enemmistön sanoutuneen irti patriotismista historian kasvatustavoitteena. Historian intellektuaalisena arvona ja perustana tulee olla elämä moniarvoisessa demokratiassa. Historiallisen tietämyksen tulee varustaa oppilaat kyvyllä analysoida informaatiota ja ymmärtää prosesseja ja niiden historiallista kehittymistä. Hidasteena on pitkään jatkunut historian kurssien dogmatismi ja tendenssimäisyys. Muutoksen perustana ovat kuitenkin seuraavat: 1. Irtisanoutuminen totalitaarisen ideologian monopolista, 2. Sitoutuminen parhaisiin kansallisiin kulttuuritraditioihin, 3. Oppikirjojen monipuolisuus ja vaihtelevuus sekä 4. Siirtyminen autoritaarisesta pedagogiikasta yksilöllisesti suuntautuneeseen opetukseen. Lisäksi he mainitsivat kansalaisvastuun kehittämisen hyvin tärkeänä osana opetusta. Näiden kahden edeltävän kappaleen sisältämien ohjeiden osalta muutos vuoteen 2020 on ollut kaikkein suurin: kriittistä ajattelua ei enää mainita, vaan edellytetään oppilaan omaksuvan opetettavan aineksen sellaisenaan.

Vuoden 2000 opetussuunnitelman voimassaollessa Venäjällä kyettiin esittämään voimakasta kritiikkiä oppikirjoja kohtaan. Moskovan valtiollisen pedagogisen instituutin tutkijat E.S. Galkina ja J.V. Kolinenko arvioivat uusia historianoppikirjoja ja opettajanohjeita vuoden 2007 lopulla. He asettivat perustavan kysymyksen: Onko historia tiedettä vai kansallisvaltiollinen myytti, insinööri-instrumentti, jolla vaikutetaan nousevaan polveen? Erityisen jyrkästi tekijät arvostelivat A.V. Filippovin opettajanopasta ”*Noveišaja istorija Rossii 1945–2006 gg.*” (”Venäjän uusin historia vuosina 1945–2006”). Ennen muuta he kysyivät, miten tämä teos voi toimia oppaana opettajille, kun siinä ei ole minkäänlaista metodista käsitteistöä. Arvostelu muuttui mielenkiintoiseksi, kun muistaa, että presidentti Putin suositteli juuri Filippovin kirjaa puhuessaan historianopettajille Novo-Ogarjovossa kesäkuussa 2007.

Vuonna 2017 hyväksytty historian opetussuunnitelma jakaa sisällöt eri vuosiluokille samaan tapaan kuin aikaisempi. Mukaan on nyt kuitenkin otettu 2000-luvun alkuvuosien tapahtumat. Selvä ero on opetuksen tavoitteessa, joista ensimmäiseksi on nostettu varsin yksiselitteinen teksti:

Tavoitteena on Venäjän kansalaisen identiteetin kasvattaminen: patriotismi, isänmaan rakastaminen ja kunnioittaminen, ylpeydentunne omasta isänmaasta, monikansallisen Venäjän väestön menneisyydestä ja nykyisyydestä, tietoisuus omista etnisistä ominaisuuksista, oman kansan [*narod*, tässä = venäläiset] historian, kielen, kulttuurin ja alueen tuntemus, Venäjän kansojen ja ihmiskunnan kulttuurin perusteiden tuntemus, monikansallisen Venäjän yhteiskunnan humanististen, demokraattisten ja traditionaalisten arvojen tuntemus sekä kasvattaminen vastuun- ja velvollisuudentuntoon isänmaata kohtaan. (Venäjän Opetusministeriö 2017; kirjoittajan oma vapaa käänös).

Uudet oppikirjat

Presidentti Putin määräsi vuonna 2013 opetusministeriön laatimaan yhden, yksiselitteisen historian oppikirjan. *Ogonjok*-lehti laati asiasta artikkelin, jonka perusteella Olga Filina tarkasteli määräyksen tuloksia *Kommersant*-verkkolehdessä vuonna 2019. Historioitsijat totesivat tällaisen esityksen laatimisen olevan mahdotonta, koska he arvottavat eri tapahtumien merkitystä eri tavoin. Presidentti ei kuitenkaan nähnyt mitään estettä ”yhtenäisen standardin” luomiselle. Prosessin päätteeksi koulujen valittavaksi jäi kuitenkin kolme erilaista oppikirjaa lukuvuonna 2015–16. Oppilailla on edelleen mahdollisuus lukea eri versioita historian tapahtumista. Kaikki riippuu kuitenkin opettajan omistautuneisuudesta, yhteyksistä ja hänen käyttämistään metodioppaista. *Ogonjokin* mukaan opettajien toimintaa vastaan ei ole noussut mitään ”häiritsevää kontrollia”. Vuonna 2016 historioitsijoista, opettajista ja valtion edustajista koostunut työryhmä ilmoitti löytäneensä yhteisymmärryksen Venäjän historian tärkeimpien tapahtumien esittämisestä oppilaille ilman ristiriitaisia selityksiä. Tuloksena oli kuitenkin vain eräänlainen puhelinluettelo, jossa oli paljon tekstiä, nimiä, tapahtumia ja paikkoja riveittäin. Kukaan ei tiennyt, kuinka tällaisen perusteella olisi pitänyt opettaa. Myös opetusministeriö havaitsi, että monia tärkeitä kysymyksiä oli jätetty pois kirjoista ja rupesi vaatimaan parempaa oppimateriaalia.

Venäjän yleisen historian instituutin (RAN) tieteellinen johtaja Aleksandr Tšubarjan julkaisi vuonna 2016 listan ”Isänmaan historian 20 vaikeaa kysymystä”. Hänen mukaansa opettaja voi käyttää näitä, mutta myös muita metodioppaita. Instituutti voi suositella, mutta ei pakottaa ketään. Uusien standardien mukaan kuitenkin opettajan osuus kasvaa ja oppikirjan vähenee. Vaikeisiin kysymyksiin sisältyy erittäin selvästi yhden puolueen diktatuurin ja Stalinin yksinvallan aiheuttamat tapahtumat, suuri terrori, seuraukset ja niiden arviointi. Samoin listalla ovat Suuren isänmaallisen sodan voiton aiheuttamat inhimilliset kustannukset sekä Brežnevin aika ja dissidenttien liikkeen vaikutukset. Kremlin johto ei voi yksin rajoittaa kansalaisten saamaa tietoa kuten neuvostoaikana. Koska venäläisen koulun rehtorin valta on suuri, on kuitenkin vaikea selvittää, voiko opettajalle koitua ikäviä seurauksia, mikäli hänen näkemyksensä poikkeaa rehtorin mielipiteestä.

Maaliskuussa 2021 Venäjän opetusministeriö hyväksyi uuden historian oppikirjan, joka on toimitettu aiemman kulttuuriministerin ja nykyisen presidentin avustajan Vladimir Medinskin johdolla. Kirja esittää oman tekstinsä mukaan ”Venäjän ja yleisen historian synkronoinnin”

eli sen, mitä tapahtui minäkin aikana Venäjällä ja muualla maapallolla. Medinskin omien sanojen mukaan kyseessä on täysin uusi, innovatiivinen reitti historian opiskeluun kulttuurin ja historiallisen kehityksen avulla. Hänen mielestään kunnollisen oppikirjan tulee kertoa luotettavasti oppilaille historian tapahtumista yhdistäen ne Venäjän valtiollisiin intresseihin. ”Tämä lähestymistapa on täysin looginen, koska kouluvuosina oppikirjat muovaavat ihmisen persoonallisuuden.” (Medinski 2021). ”Luotettavuus” ei tämän näkemyksen mukaan sisällä lainkaan mahdollisuutta tarkastella tapahtumia muusta kuin Venäjän valtion näkökulmasta.

Vuoden 2019 lopussa *Prepodavanije istorii v škole* -julkaisun päätoimittaja R.V. Pazin haastatteli historian professori V.A. Tiškovia, jonka mukaan neuvostoajan historianopetuksen traditio salli ainoastaan positiivisen oman maan menneisyyden esittämisen. Tämä johti osaltaan aiheen merkittävään ideologisointiin, vaikka professori kertoi ymmärtävänsä, että jokainen aika kirjoittaa historian omalla tavallaan. Hänen mielestään monet historiankirjoittajat luovat nykyisin suhdanteisiin perustuvia myyttejä, mihin sisältyy harhautumisen vaara. Tiškovin mielestä Venäjän oppikirjoja koskevaan keskusteluun on ilmestynyt kaksi myyttiä. Ensimmäisen mukaan monet oppikirjat on painettu George Sorosin ohjeiden perusteella (Soros-säätiö on rahoittanut runsaasti Itä-Eurooppaan ja Venäjälle tarkoitettua länsimaista materiaalia.) Toinen myytti väittää, että oppikirjoja julkaistaan liikaa. Kumpikaan väitteistä ei Tiškovin mukaan pidä paikkaansa. Professorin mielestä oppikirjan tulee ennen muuta olla oppilaan käsityskyvyn mukainen ja herättää hänessä oppimishalua. Tapahtumia on tarkasteltava omaan aikaansa sidottuina eikä nykypäivän näkökulmasta. Historiaa on syytä oppia tarkastelemaan kriittisesti. Venäläinen metodiikka on onneksi päässyt eroon predestinoidusta ajatuksesta ”tämä asia on välttämätöntä oppia”. Nykyisin opettajat pyrkivät kehittämään oppilaiden itsenäisyyttä, jotta nämä oppisivat työskentelemään luovalla ja innovatiivisella tavalla myös historian kentällä. Kuka tahansa länsimaisen demokratian maassa työskentelevä opettaja tai tutkija voi allekirjoittaa nämä näkökannat.

Kansalaiskasvatus

Vuoden 2000 opetussuunnitelma kehotti Venäjän koulujen oppilaita kansainvälisyyteen ja muiden kansojen ja kulttuurien kunnioittamiseen. Suuntautumisen ohjaus on palannut vuonna 2020 viidenkymmenen vuoden taakse. M.N. Rudenko suosittelee ammattilehdessä lämpimästi historianopettajille yhteistyötä venäjän, kirjallisuuden, taiteen, biologian, maantieteen, fysiikan, kemian ja matematiikan opettajien kanssa. Vieraiden kielten osaamista ei tämän ajattelun perusteella tule sekoittaa historian opiskeluun. Myös sellaisen lukiotason oppikirjan löytäminen, jossa olisi jokin vieraskielinen lähde, on erittäin harvinaista. Levada-keskuksen vuosina 2005–08 tekemän tutkimuksen mukaan vain 15 % venäläisistä osaa jotain vierasta kieltä.

”Kansalaispatrioottinen” kasvatus ei ole edelleenkaan menettänyt merkitystään Venäjän koulujärjestelmässä. Opettaja G.N. Odišvili (2020) kuvaa ammattilehdessä, kuinka sen edistämiseen voidaan pyrkiä lukemalla muistelmia ja emotionaalista kaunokirjallisuutta. Hänen mukaansa asiaa auttaa se, että nuorille ihmisille avataan kaikki arvot ja tavat siitä, miten tulee ajatella eri asioista ja tapahtumista. Isänmaanrakkaus yhdistää Venäjän yhteiskunnan. Samalla on pakollista vahvistaa patriotismia kansallisena ihanteena. Enimmäkseen pelkkää faktaa sisältävä oppikirja ei hänen mielestään voi herättää oppilaisia emotionaalisia käsityksiä isänmaata kohtaan. Käsitys siitä, että oppilaan voi taivuttaa ajattelemaan juuri opetussuunnitelmassa halutulla tavalla, elää sitkeästi.

Ruotsalainen tutkija Lena Johnson (2010) on tullut samankaltaiseen tulokseen Venäjän valtion opetustavoitteiden osalta. Hän tulkitsee, että venäläisen historian oppikirjan tulee antaa yhtenäinen ja valtioon kiinnittynyt kuva maan kehityksestä. Näkökulman tulee olla avain Venäjän monenkirjavan historian tulkitsemiseen. Se ei merkitse historiallisten tapahtumien kieltämistä, mutta kirjojen tulee pyrkiä selittämään tietty tapahtuma tai politiikka enemmän tai vähemmän väistämättömäksi. On otettava huomioon jokainen konkreettinen historiallinen tilanne. Tämä näkökulma poikkeaa neuvostoaikana toteutetusta historiallisten ilmiöiden kuten Stalinin suuren terrorin täydellisestä kieltämisestä. Nykyiset kirjat tunnustavat terrorin tapahtuneen, mutta väittävät sen olleen välttämätöntä. Kirjat eivät edelleenkaan ole kertoneet uhrien määrää, joten kriittiseen tarkasteluun on vielä pitkä matka.

Johnson on käyttänyt lähteenään riippumatonta *Novaja Gazeta* -julkaisua, joka kertoi ”Venäjän probleemianalyysin ja valtiollisen ohjausprojektisoinnin keskuksen” vuonna 2009 julkaisemasta Historian ja valtion politiikan oppikirjasta. Lehden mukaan kirjan tarkoitus oli ”pyyhkiä lattia puhtaaksi”, jotta sen jälkeen voitaisiin luoda yksi ainoa yhtenäinen, patrioottinen Venäjän historian oppikirja. Teksti vaati historian oppikirjan suuntaamista ”valtion pitkän tähtäyksen tehtävien ratkaisemiseen”. Tämän kirjan tekijät arvostelivat markkinoilla tuohon aikaan olevia muita kirjoja ja väittivät liberaalien monopolisoineen Venäjän historiatieteen 1990-luvulta alkaen. Johnson toteaa kuitenkin Venäjällä edelleen julkaistavan ja käytettävän ilman ideologista painotusta olevia oppikirjoja. Artikkelin ilmestyessä viranomaiset eivät olleet päättäneet sallia vain yhden oppikirjan käyttämistä. Tutkija ounastelee kuitenkin, että historian oppikirjojen valtavirta tulee noudattamaan Kremlin viitoittamaa suuntaa. Sen mukaan valtion intressit selittävät ja oikeuttavat paljon. Tämä puolestaan rajoittaa oppikirjojen käytettävyyttä oikeaan ja riippumattomaan opetukseen.

Suurvalta-ajan kaipuu

Prepodavanije istorii v škole esittelee mielellään Venäjän imperiumin ja Neuvostoliiton suuruuden ajan saavutuksia. Artikkeleista ilmenee esimerkiksi se väite, että Baltian maat olisivat liittyneet Neuvostoliittoon vapaaehtoisesti vuonna 1940. Tämän on kumonnut tyhjentävästi virolainen tohtori Magnus Ilmjärv väitöskirjassaan ”*Silent submission*”. Vielä vuonna 2020 ammattilehti kuitenkin julkaisee näyttävästi esimerkiksi artikkelin ”Historiallisia aspekteja Neuvostoliiton puolustuselinten kamppailusta saksalaisia erikoisjoukkoja ja latvialaisia nationalisteja vastaan Latvian sosialistisessa neuvostotasavallassa 1940–1945” (Volkov et al. 2020). Artikkelin asettaa naurettavaksi tekosyyksi länsimaisten historioitsijoiden tuloksen, jonka mukaan balttien harjoittaman aseellisen vastarinnan suurin syy olisi ollut Neuvostoliiton painostuspolitiikka ja kyyditykset Siperiaan. Samoin tekijät väittävät, että juuri näiden maiden tiedostavimmat kansalaiset liittyivät Hitlerin vastaiseen liikkeeseen. Ryhmissä toimi vanhoja kommunisteja, puolueen ja neuvostojen jäseniä, vapaaehtoisia ja partisaaneja. Virossa toimi tekstin mukaan 800 partisaania sabotoidakseen Saksan armeijan kuljetuksia ja muita toimintoja, ja Liettuassa vuonna 1944 yli 9000. Kirjoittajat eivät kerro, miksi Baltian maat pyrkivät voimakkaasti itsenäisiksi Neuvostoliitosta ja onnistuivatkin vuonna 1991 siitä huolimatta, että Neuvostoliitto kuului sodan voittajiin. Heti sen jälkeen ne liittyivät Natoon ja Euroopan unioniin.

Viron liittämistä Neuvostoliittoon kutsuu V. V. Tulubets (2020) ”tasavallan vapauttamiseksi Saksan miehityksestä”. Artikkelin mukaan virolaiset nationalistit alkoivat sabotoida rautateitä, katkaista lennätinlinjoja, suunnitella neuvostovallan kumppaneiden likvidoimista

sekä hyökkäillä sen elimien kimppuun. Kirjoittaja pitää Viron suojeluskuntaa, *Omakaitsea*, fasisteja puolustavana liikkeenä, joka halusi aseistettuna perustaa ”itsenäisen” Viron valtion todellisuudessa fasisistisen Saksan protektoraatiksi. Marssittuaan Viroon puna-armeija alkoi taistella saksalaisten kanssa yhteistyössä olleita vastaan. Kirjoittaja sivuuttaa kokonaan sen, että Viro liitettiin pakolla Neuvostoliittoon näytösluonteisen kansanäänestyksen jälkeen kesällä 1940. Tällöin saksalaismiehityksestä ei ollut vielä tietoaakaan. Virolaisten kyyditykset Siperiaan alkoivat kesäkuussa 1941 ja viimeiset tapahtuivat 1949. Tulubets mainitsee nationalistien piiloutuneen eri paikkoihin, mutta ei kerro neuvostovaltaa vastustaneiden Metsäveljien (*Metsavennad*) jatkaneen toimintaansa 1950-luvulle saakka.

Virolainen kansainvälisen puolustustutkimuksen keskus (*Rahvusvaheline kaitseuurimise keskus*) tuomitsee täydellisesti väitteen Viron ”vapaatehtävistä” liittymisestä Neuvostoliittoon. Vuoden 2020 kesäkuussa sen tutkijat totesivat Venäjän tarjoamista selityksistä: ”Stalinin tavoin Putin kiinnittää äärimmäisen suurta huomiota historiaan ja yrittää tehdä päivänpolitiikkaa tulkitsemalla historian tapahtumia omaksi hyödykseen. Putinille Venäjän osuus toisessa maailmansodassa on kansallisen ylpeyden alku, jota hän pitää omana poliittisena perintönään.” (Sazonov 2020).

Presidentti Putin puolusti elokuun 1939 Molotov-Ribbentrop-sopimusta vuosina 2013 ja 2014 mainitsematta sen salaista lisäpöytäkirjaa etupiiriasta. Ruotsalaisen tutkijan Gudrun Perssonin (2018) mukaan hän korosti pelkästään hyökkäämättömyyssopimusta Saksan kanssa, jossa hän ei nähnyt mitään pahaa. Putinin mielestä myös Neuvostoliiton hyökkäys Suomeen marraskuussa 1939 voidaan selittää sillä, että Neuvostoliitto halusi oikaista historiallisen erehdyksensä rajanvedossa Suomen itsenäistyttyä 1917. Aivan samalla tavalla Venäjä halusi korjata Nikita Hruštšovin erehdyksen vuodelta 1954, jolloin tämä lahjoitti Krimin alueen Ukrainalle. Neuvostoliiton sisällä asialla ei ollut suurta merkitystä, mutta nyt Venäjä teki siitä suuren numeron miehittäessään itsenäiseen naapuriinsa kuuluvan Krimin ja liittäessään sen takaisin Venäjään 2014.

Venäjän johto katsoo Ukrainan kuuluvan etupiiriinsä Baltian maita kiinteämmin. Tämä käy ilmi presidentti Putinin suosittelman A.V. Filippovin vuonna 2009 kirjoittamasta historianopettajan oppaasta sekä vuonna 2016 valmistuneesta oppikirjasta. Filippov myöntää Baltian maiden liittämisen Neuvostoliittoon tapahtuneen ”vahvoin keinoin” ja tunnustaa ihmisten massakyyditykset Siperiaan ja Kazakstaniin. Tässä hän ei näe kuitenkaan mitään ongelmaa, koska kirja esittää oppilaille kysymyksen: ”Kuinka kansojen lähentäminen toisiinsa onnistui yhtenäisessä sosialistisessa valtiossa?” Sävy edellyttää myönteistä vastausta, mutta jättää mainitsematta kiellon käyttää omaa äidinkieltään, joka asetettiin esimerkiksi Inkerinmaan suomenkielisille koululaisille vuonna 1937. Pakkokeinot eivät olleet oikea tapa lähentää kansoja toisiinsa.

Ukraina pyrki lähentymään Natoa 2000-luvun alussa. Opettajanoppaassaan Filippov pitää Ukrainan mahdollista liittymistä sotilasliittoon Venäjän sydämeen suunnattuna hyökkäyksenä. Näiden vuosien jälkeen Venäjä liitti Krimin itseensä 2014 ja käy sotaa Itä-Ukrainassa tunnustamatta olevansa sodan osapuoli. Venäjä kiistää edelleen, että sen upseerit ampuivat BUK-ohjuksella alas malesialaisen matkustajakoneen heinäkuussa 2014. Koska Venäjän virallisen kannan mukaan sotaa ei ole olemassa, siitä ei tietenkään mainita oppikirjoissa sanaakaan.

Venäjän opetusministeriö pyrkii rajoittamaan myös oppikirjojen kriittisiä arvioita suurvaltan historiasta. Elokuussa 2016 opetusministeri Olga Vasiljeva, joka tunnetaan konservatiivisen ortodoksisen suuntauksen edustajana ja Neuvostoliiton sekä Stalinin toimien puolustajana, vaati historianopettajille tiukempaa kontrollia oppilaiden ja oppisisällön suhteen. Ministeriö

kielsi tuolloin kolme oppikirjaa, jotka olivat esitelleet Stalinin rikoksia ja liittoutumista Natsi-Saksan kanssa. Päätöstä arvosteli äänekkäimmin tutkija ja opettaja Leonid Katsva (Cichowlas 2017). Hänen mukaansa oppikirjat eivät koskaan voi paljastaa koko totuutta. Katsva ja historian lehtori Aleksander Abalov kysyivät useaan kertaan Moskovan kaupungin hallinnolta, kuka päättää, mitä kirjaa käytetään. Onko päätös opettajan, rehtorin vai kaupungin? He eivät saaneet koskaan vastausta kysymyksiinsä. Useimmat Venäjän koulut ovat tyytyneet käyttämään *Prostveštšeniye*-kustantamon julkaisemaa kirjaa, joka keskittyy lähes pelkästään Neuvostoliiton sankarillisiin sotasaavutuksiin. Abalovin mukaan on mahdotonta ymmärtää, mitä tapahtui Saksan hyökättyä 1941 Neuvostoliittoon, ellei tunne Stalinin suuren terrorin vaikutuksia. Stalin oli puhdistanut erityisesti puna-armeijan johdon juuri ennen sotaa. Vuonna 2017 permiläinen toimittaja sai kahdensadan tuhannen ruplan (n. 3000 euron) sakon kirjoitettuaan paikkansa pitävän artikkelin Neuvostoliiton hyökkäyksestä Puolaan syksyllä 1939 yhteistyössä natsien kanssa. Sakon perusteena mainittiin ”Puna-armeijan toiminnan halventaminen”. Todelliseksi syyksi voidaan tulkita yritys jälleen peittää Molotov-Ribbentropin-sopimuksen salaisessa lisäpöytäkirjassa mainittu jako Saksan ja Neuvostoliiton etupiireihin. Abalovin mukaan hallituksen yritys peittää sodan inhimilliset kustannukset Venäjälle on virheellinen ja epäonnistunut.

Erityisesti Moskovan koululaisia ohjataan elävöittämään oppitunteja monin yksityiskohdin *Prepodavaniye*-lehden artikkelissa ”Moskva frontovaja”, ”Rintaman Moskova” (Bezljudnaja, 2020). Kirjoittaja kehottaa oppilaita asettumaan sodan alkutilanteeseen kesällä 1941. Heidän tulee etsiä historiallista materiaalia ja kehittää kunnioitusta ja osanottoa ihmiskohtaloita kohtaan. Samoin on opittava tuntemaan velka 1940-luvulla eläneelle sukupolvelle. Artikkelin kuva perusteellisesti, kuinka monta pommia pudotettiin kaupunkiin ja erityisesti Kremliin. Tämäkään artikkeli ei mainitse sopimusta Natsi-Saksan kanssa eikä sen salaista lisäpöytäkirjaa. Leningradin piirityksen ajalta samanlaisia ohjeita antaa T.A. Polkovnikova (2020). Hän suosittelee oppilaille virtuaalisia kävelyretkiä internetin kuvaamalla Leningradin kaduilla ja tutustumista fasistien keskitysleireihin. Kirjoittaja ei erittele, tarkoittaako hän saksalaisten tuhoamisleirejä vai suomalaisten valtaamalla alueilla sijainneita siirtoleirejä. Vuonna 2020 Venäjä perusti koululaisia varten keskitysleirin mallin Kontupohjan lähelle ja väitti, että suomalaisilla oli siellä jopa kaasukammioita. Tämä perätön väite on sittemmin kumottu.

Sodan ihannoiti ei jää pelkästään Suuren isänmaallisen sodan kohdalle. Orlovin kulttuuri-instituutin dosentti E.V. Kurapina kirjoittaa rekonstruktion ja erilaisten festivaalien merkityksestä oppilaiden ylpeyden herättämiseksi maanmiestensä urheudesta ja sankaruudesta. Ne vahvistavat hänen mukaansa myös isänmaanrakkautta. Festivaaleja järjestetään joka vuosi lännen Pskovista Siperian Poljarnyyn saakka. Krimin Sevastopolissa esitellään vuosittain sotahistoriallisia tapahtumia: antiikin taistelut, Kiovan Rus, Bysantti, toinen maailmansota ja Afganistanin sota. Viimeksi mainittu Afganistan on mielenkiintoinen, koska sen miehittäminen oli Neuvostoliitolle lähes yhtä häpeällinen kuin talvisota Suomea vastaan tai Yhdysvalloille tappio Vietnamin sodassa. Vuosina 1979–89 Neuvostoliitto menetti Afganistanissa vähintään 50 000 sotilasta, 120 taistelukonetta ja massoittain muita aseita, eikä lopultakaan onnistunut pitämään aluetta hallussaan.

Puuttuva materiaali

Patrioottiseen kasvatukseen ja opetukseen kuuluu useissa maissa oman talouden ja teknisen kehityksen myönteinen kuvaaminen. Uusimmissa venäläisissä oppikirjoissa tai opettajien

ammattilehdessä siitä ei kuitenkaan näy mainintoja. Neuvostoaikana kirjoitettiin monesti ylistystä, jonka mukaan kapitalistisissa maissa kehitystä jarrutetaan, kun taas esimerkiksi vuonna 1951 professori A.M. Pankratovan tekstissä ”Neuvostoliitossa tekniikka kehittyi esteettömästi ja nopein tempoin. Tuotantotekniikkansa sekä teollisuuden ja maatalouden teknillisen tason puolesta Neuvostoliitto on ensi tilalla maailmassa.” Tämän väitteen kumosi puolestaan 2000-luvulle tultaessa M. Šumilovin ja S. Rjabikinin (2000) oppikirja, joka totesi suoraan: ”Kapitalistinen maailma siirtyi 1940–50-luvuilla tieteellis-teknisen vallankumouksen piiriin. Suunnitelmatalous puolestaan pysyi haluttomana ottamaan vastaan uusimpia teknistieteellisiä saavutuksia. Lukuun ottamatta atomipommin luomista 1949 sekä muutamia muita sotilaallisia aseita (ohjuksia), jotka oli yleensä kopioitu läntisistä teknisistä ohjeista, talous jäi sotaa edeltäneelle tekniselle tasolle.”

Venäjän johdon lupauksista huolimatta maan talous perustuu kuitenkin pääosin raaka-aineiden kuten öljyn, kaasun ja puutavaran viennille. Oma, kansainväliseen kilpailuun kykenevää teollisuustuotantoa ei ole pystytty luomaan, ehkä aseteollisuutta lukuun ottamatta. Suurimpien kaupunkien ulkopuolella asukkaiden ostovoima ja elintaso ovat alentuneet. Neuvostoaikana saatettiin kertoa vaikkapa hiilentuotannon kasvaneen sata prosenttia kuluneen viisivuotissuunnitelmakauden aikana, mutta absoluuttisia lukuja ei oppikirjoissa koskaan mainittu. Nyt vaietaan talouskysymyksistä ylipäättäen. Ilmaston lämpenemisen vähentäminen ja kestävä kehitys eivät ole tulleet opetussuunnitelmissa mainituiksi. Juuri nämä vaikuttavat erityisesti öljyn kysyntää vähentävästi, mikä voi tuottaa lisävaikeuksia Venäjän taloudelle.

Materiaalin perusteella voin todeta Venäjän johdon palanneen pyrkimykseen opetuksen keskusjohtoisuudesta ja vahvasta patrioottisesta kasvatuksesta. Tämä ei ole kuitenkaan onnistunut, koska nykyaikainen tiedonvälitys ja itsenäisten historianopettajien toiminta mahdollistavat pluralististen näkemysten tuonnin historian opetukseen.

Lähteet

- Bezljudnaja, S. A. (2020), ”Moskva frontovaja”: metoditšeskaja razrabotka uroka (X klass). – *Prepodavanije istorii v škole* 3/2020.
- Cichowlas, Ola (2017), How Russian kids are taught World War II: A new history curriculum is raising concern among teachers. – *The Moscow Times* 8.5.2017. <https://www.themoscowtimes.com/2017/05/08/how-russian-kids-are-taught-world-war-ii-a57930> (tarkistettu 21.2.2022).
- Filina, Olga, (2019), Koreški istorii. *Kommersant* 21.2.2019. <https://www.kommersant.ru/doc/3853906> (tarkistettu 20.9.2021)
- Filippov, A. V. (2016), *Istorija Rossii v 1937–2008 gg.* Moskva: Prostveštšeniye
- Galkina, E.S. & Kolenko, J.V. (2007), Obštšestvennyje nauki v staršei škole: o novyh podhodah k patriotitšeskomu vospitaniju. – *Prepodavanije istorii i obštšestvoznaniya v škole* 10/2007, 19–26.
- Johnson, Lena (2010), Historieundervisning som patriotisk fostran? – *Historisk Tidskrift Sverige* 130:2, 286–292.
- Medinski, Vladimir (2021), *Istorija Rossii natšalo XX veka – natšalo XXI veka.* Moskva: Prosveštšeniye.
- Nikulina, Natalia (2000), *Metodika prepodavanija istorii v srednei škole.* Kaliningrad: Kaliningradski universitet. <http://window.edu.ru/resource/467/22467/files/nikulina.pdf> (tarkistettu 16.9.2021)
- Novikov, M. V., Perfilova, T. B. & Sokolov, N. N. (2001), Novyje utšebniki po istorii: rekomendatsii meždunarodnogo soobštšestva professionalov. – *Prepodavanije istorii v škole* 5/2001.

- Odišvili, G. N. (2020), Osobennosti formirovaniya obrazovatelnoi sistemi graždansko-patriotičeskogo vospitaniya molodjoži na osnove izuštšeniya memorialnoi literature. – *Prepodavaniye istorii v škole* 9/2020, 30–32.
- Pankratova, A.M. (toim.) (1951), *Neuvostoliiton historia, keskikoulun X luokan oppikirja*. Petroskoi: Karjalais-suomalaisen SNT:n valtion kustannusliike
- Pazin, R. V. (2020). Intervju c akademikom V. A. Tishkovym. – *Prepodavaniye istorii v škole* 2/2020, 3–4.
- Persson Gudrun (2018), Att rätta till sitt förflutna – en rysk historia. – *Utrikes magasinet* 10.1.2018. <https://www.ui.se/utrikesmagasinet/kronikor/2018/januari/att-ratta-till-sitt-forflutna--en-rysk-historia/> (tarkistettu 21.2.2022).
- Polkovnikova, T. A. (2020), Guljat na prošlogo. – *Prepodavaniye istorii v škole* 3/2020.
- Sakharov, A. N. (1993), Soviet historiography: Modern trends. – *Western and Russian Historiography: Recent Views*. Ed. Henry Kozicki. London: The Macmillan Press. 191–205.
- Sazonov, V. (2020). II maailmasõja tõlgendused à la Kreml: Baltimaad kui vene ajaloo narratiivide sihtmärk. – *Rahvusvaheline kaitseuuringute keskus* 1.7.2020. <https://icds.ee/et/ii-maailmasoja-tolgendused-a-la-kreml-baltimaad-kui-vene-ajaloo-narratiivide-sihtmark/> (tarkistettu 21.2.2022).
- Šumilov, M. M. & Rjabikin, S. P. (2000), *Istorija Rossii, tom 2*. Moskva: Olma-Press.
- Tšubarjan, Aleksandr (2016), *Primernyi peretšen "Trudnih voprosov istorii Rossii"*. <https://histrf.ru/uploads/media/default/0001/33/d9751bd0a24706fc144ce1b7dec1c31772f4a205.pdf> (tarkistettu 20.9.2021)
- Tulubets, V. V. (2020) Dejatelnost sovjetskih silovih struktur protiv estonskih natsionalistov posle osvoboždenija Estonii ot gitlerovskih okkupantov. – *Prepodavaniye istorii v škole* 8/2020, 42–44.
- Venäjän Opetusministeriö (2017), *Programma osnovnogo obštšego obrazovanija po istorii* (Historian opetussuunnitelma 5–9-luokille) https://prsgim.edu.yar.ru/annotatsii_k_rabochim_programmam/2017_2018/programma_po_istorii_5_9_kl_fgos.pdf (tarkistettu 19.9.2021).
- Vjazemskij, J. J. & Strel'ova, O. J. (2000), *Kak segodnja prepodavat' istoriju v škole. Posobie dlja učitelja*, Moskva: Prosveštšeniye.
- Volkov, A. P., Popov, V.V. & Dupajta, H. I. (2020), Istoriografitšeskie aspekti istorii dejatel'nosti sovjetskih pravoohratel'nyh organov protiv germanskih spetsšlužb i latiskih natsionalistov v Latvijskoi SSR v period 1940–1945 godov. – *Prepodavanie istorii v škole* 3/2020, 23–26.